

**Vereniging
Vrienden Martinikerk**

Secretariaat
Martinikerhof 3
9712 JG Groningen

Telefoon
050 311 12 77

E-mail
vriendenmartinikerk@gmail.com

Website
www.vriendenmartinikerk.nl
www.martinikerk.nl

Colofon

Redactie
Ton Heuvelmans
Marlies van Kruining
Annelies Noordhof-Hoorn
Tonko Ufkes
Jan Visser

E-mail
info@martinikerk.nl

Druk
Marnedrukkers, Leens

Foto's: Stichting Martini Beiaard Groningen

lokkenklanken en klokkenisten in de Martinitoren (zie artikel op pag. 3 t/m 5).

Info van de VVM

Miniatuur is een uitgave van de Vereniging Vrienden Martinikerk in samenwerking met de Stichting Martinikerk Groningen.

Op de website van de VVM www.vriendenmartinikerk.nl kunt u informatie vinden over onze activiteiten.

Voor financiële ondersteuning is ons bankrekeningnummer NL07 INGB 0005 4537 19.

De WM heeft van de Belastingdienst de culturele ANBI-status gekregen. Dat betekent dat u uw donatie of gift op uw belastingaangifte 2018 (binnen zekere grenzen) kunt aftrekken voor 125 %.

Tevens attenderen wij u op de mogelijkheid van een 'lidmaatschap voor het leven' of een periodieke gift voor tenminste 5 jaar. Informatie hierover kunt u krijgen van onze penningmeester Gert Zuidema via vriendenmartinikerk@gmail.com.

Stadszegel weer verkrijgbaar

Sinds kort zijn replica's van het zegel van de stad Groningen uit 1245 weer verkrijgbaar. De WM heeft deze laten maken door Peter Broekhuizen, bekend als glazenier, die ook de nieuwe glas-in-loodramen heeft gemaakt in de Martinikerk. De loden zegels zijn gemaakt in de kleuren donkerbruin, zilver en brons en zijn verpakt in een mooi doosje met in het deksel enige informatie. Heel geschikt om cadeau te geven.

De zegels zijn verkrijgbaar tijdens het toeristische seizoen (tussen april en oktober) bij de balie in de kerk, of op bestelling via vriendenmartinikerk@gmail.com.

De kosten zijn slechts € 10 per stuk.

De afbeelding is niet geheel gelijk aan het origineel uit 1245, maar van latere datum. Oorspronkelijk was het randschrift SIGILLUM CIVITATIS GRONIENSIS, dat wil zeggen: zegel van de stad Groningen (zie het boek *Martini, kerk en toren* van drs. E.O. van der Werff, pag. 23), maar later luidde het randschrift SIGILLIUM CIVITATIS GRONINGEN SIS. De bedoeling is natuurlijk hetzelfde.

Wproep

Het bestuur van de WM is naarstig op zoek naar iemand die onze website www.vriendenmartinikerk.nl

wil verzorgen en onderhouden. Het is niet veel werk, maar het moet wel deskundig gebeuren.

Wie voelt zich geroepen?

Graag aanmelden bij onze penningmeester Gert Zuidema via vriendenmartinikerk@gmail.com.

Klokkenklanken en klokkenisten in de Martinitoren

Auke de Boer

De Martinitoren is een echte klokkentoren met 62 klokken: 13 luidklokken en een carillon van 52 klokken (drie luidklokken doen ook mee als basklok in het carillon). Het Groninger Klokkenluiders Gilde werd in 1982 opgericht en houdt zich sindsdien bezig met het handmatig luiden van de klokken voor de erediensten op zondag en op feestdagen. Daarnaast geeft de stadsbeiaardier wekelijks op dinsdag (12.00 -13.00 uur), zaterdag (11.00 -12.00 uur) en op bijzondere dagen een bespeling.

In het maartnummer 2009 van *Miniatuur* heeft mijn voormalige collega Adolph Rots een artikel geschreven over de Martinitoren als 'zingende toren'. Hij ging hier met name in op de tijdmeting, de speeltrommel en het automatisch spel. Dit laatste is het deel van het carillon dat het vaakst wordt gespeeld. Ieder kwartier klinkt het als voorbode en hoorbare muzikale indeling van de voortschrijdende tijd.

Tot in de twintigste eeuw hadden veel stadjes geen uurwerk in huis. Men was afhankelijk van het slaan van de klok om de tijd te weten. Verantwoordelijk voor de openbare tijdsvoorziening was de magistraat. In de Lage Landen kregen veel steden vanaf de middeleeuwen de 'voorslag'. Om geen slag te missen ging en gaat nog steeds aan de uurslag en halfuurslag een melodie op de speeltrommel vooraf, de zogenaamde voorslag, vergelijkbaar met de Westminsterslag, een viertonige melodie. Ook kende men de zogenaamde 'klik' van drie tonen op 7½ minuut na en voor een klokslag. Professor Johan

Huizinga schrijft in zijn beroemde boek *Herfsttij der Middeleeuwen* al dat het leven in Stad en Ommeland sterk door de klokslag werd beheerst. Klokken zijn dus eigenlijk de 'sociale media' en het 'amber alert' uit vroegere tijden. De klok werd als signaalinstrument gebruikt. Daarnaast gaf de klok schaft- en werktijden aan, meestal om 8.00 uur, 12.00 uur en 18.00 uur. In de provincie wordt deze oude gewoonte op diverse plaatsen nog steeds in ere gehouden.

Veel werd er per klok aan de burgers 'gedicteerd'. Naast het kerkelijk gebruik, zoals het oproepen tot de kerkgang, en tot circa 1830 tot een begrafenisdienst in de Martinikerk, was er zelfs de 'brandklok', de 'poortklok', de 'marktklok' en in de Stad ook de 'ruimstraatklok': een klokkluiding die de overgang van dag naar nacht aangaf, een soort avondklok dus. De stadspoorten gingen dicht en men werd geacht de straten te verlaten en naar huis te gaan. Een misdaad na het luiden van deze klok begaan werd dan ook dubbel bestraft.

Het carillon

Het automatisch speelwerk wordt vier keer per jaar van nieuwe melodieën voorzien, te weten begin januari aan het einde van de kersttijd met Driekoningen, in mei, september en de Kerst-versteek na Sinterklaas. Op de website van de Stichting Martini Beiaard Groningen vindt u wat de afgelopen tijd op de beiaard heeft geklonken.

De programmering van de speeltrommel is doorgaans:

- Voor het hele uur een geestelijk lied, een psalm of gezang (een oude traditie om het volk te kerstenen);
- Op de beide kwartieren en op het half uur een volkslied uit de stad of de provincie en een fragment uit een klassiek werk (vaak gerelateerd aan een gebeurtenis in de stad of in de provincie). De keuze van de melodieën kan op uitnodiging worden bepaald door mensen die zich voor de stad verdienstelijk hebben gemaakt en door pas aangestelde hoogwaardigheidsbekleders (onze Martinikerk staat mooi tussen Stadhuis en Provinciehuis).

Zo heeft burgemeester Den Oudsten al eens de keuze gemaakt voor Kerst-versteek en commissaris van de Koning Paas voor de mei-versteek. Voor de nieuwe bisschop klonk het "Alleluia Exsultate" van Mozart. Maar ook spontane aanmeldingen voor ideeën zijn van harte welkom.

Vorig jaar klonk naar aanleiding van de 450ste herdenking van de slag bij Heiligerlee het oude geuzenlied 'Slaet op den trommele' en onlangs klonk met Kerst 'Stille nacht' omdat dit lied 200 jaar geleden is gecomponeerd. Bij de tentoonstelling van Rein Pol enige jaren geleden in het koor van de Martinikerk klonk ieder uur om kwart over het volksliedje 'De blauwe engel' naar aanleiding van een van zijn treinschilderijen. Zo wordt geprobeerd de betrokkenheid bij het instrument te vergroten en het instrument meer in het lokale gebeuren te verankeren.

Stadsbeiaardiers en -organisten

In 1525 was al sprake van een benoemde stadsbeiaardier, meester Jacob. De Stad bezat al vroeg een 'clock en speelwerk', een carillon, klokkenspel of beiaard. De eerste melding van een carillon met een stokkenklavier dateert van 1511 in Aalst. Gegevens van dit instrument zijn niet bekend, maar het zal vergelijkbaar zijn geweest met wat men elders aantrof: een reeks van rond de 15 tot 20 klokken. Het huidige Martini-instrument (Hemony, 1664) heeft 52 klokken.

In 1643 ontdekten de blinde beiaardier en blokfluitist Jacob van Eyck en de gebroeders Hemony de kunst van het klokkensimmen. Zij vervaardigden klokkenspelen met een ongekende zuiverheid. Elke zichzelf respecterende stad vond het daarna nodig om zijn klokkenspel te vernieuwen. Zo ook Groningen. De stad besloot in 1660 tot vervanging en aanschaf van carillons voor de Martinitoren en de Der Aa-toren. Helaas is deze laatste beiaard al in 1671 verloren gegaan.

Leg je de lijst van organisten van de Martinikerk en stadsbeiaardiers van de Martinitoren naast elkaar, dan valt op dat deze functies vaak door dezelfde persoon werden waargenomen: bijvoorbeeld door Hendrik Pieter Steenhuis. Hij was naast beiaardier ook organist en had tevens een orgel- en pianohandel. Johannes Worp was al organist, maar werd later beiaardier als opvolger van de beiaardier en orgelbouwer Petrus van Oeckelen.

Zo'n dubbelfunctie was zeer gewild; men had als musicus inkomsten van de kerk en van de overheid. Organisten waren in die tijd ook in dienst van de overheid, omdat veel orgels aanvankelijk eigendom van de stad waren, getuige het stadswapen als bekroning, ook in de Martinikerk.

Uit de lijst van beiaardiers blijkt wel dat sommige heren lang op hun post zaten: gemiddeld 25 jaar, met uitschieters zoals Johannes Tammen 50 jaar, Petrus van Oeckelen 67 jaar en Jacob Everts 39 jaar.

Langst zittende organisten zijn Jacob Lustig met 68 jaar en Wim van Beek met 60 jaar. Petrus van Oeckelen kreeg in 1819 een fikse uitbrander van de gemeenteraad omdat hij vergeten was bij de begrafenis van een adellijke dame het speelwerk uit te zetten. Hoe werd je beiaardier? Uit de lijst blijkt dat de functie van beiaardier vaak van vader op zoon overging, zoals bij de familie Wolthers. Of de zittende man had intussen iemand klaargestoomd voor zijn opvolging en deze deed dienst als assistent. Dit kom je eveneens bij organisten(families) tegen. Naast het spelen werd ook het onderhoud aan uurwerk en het steken van nieuwe melodieën op de speeltrommel geleerd.

Tegenwoordig leert men het vak op de Nederlandse Beiaardschool in Amersfoort, onderdeel van de Hogeschool voor de Kunsten in Utrecht.

Speeltrommels werden vroeger veelal maandelijks verstoken in plaats van drie of vier keer per jaar. In 1810 gebeurde dat in Groningen zes keer per jaar. In die tijd moest de beiaardier eerst de gekozen stukken ter goedkeuring aan de burgemeester voorleggen. Beiaardiers mochten ook veelal niet zonder toestemming van de magistraat de stad verlaten.

Bij een vacature kwam het voor dat iemand van elders werd 'weggekocht' met een hoger salaris. Soms werden oproepen in enkele kranten gedaan, wat veel reflectanten opleverde. Dat was dan aanleiding tot een vergelijkend examen. In 1741 heeft de toen 44-jarige Jacob Lustig een poging gedaan om zowel in Delft als in Groningen de combi-functie organist en beiaardier te verwerven. De sollicitanten moesten op de beiaard ieder een kwartier improviseren op de melodie van Psalm 68, en daarna op de dansmelodie 'Folie d'Espagne' of het volksliedje 'Aimable vein Coeur'. Lustig is het niet geworden in Delft, maar hij is wel de langstzittende organist van de Martinikerk geweest. Waarschijnlijk hoopte Lustig met de sollicitatie in het westen meer te kunnen verdienen. Het is een feit dat veel stadsmusici een plek in de grote steden in Holland zochten om zich financieel te kunnen verbeteren. De taak werd verricht 'naar ouder gewoonte' of men kreeg een instructie, een algemene omschrijving van de taken. Dat waren ook vaak niet-muzikale nevendiensten zoals torenwachter, koster, voorlezer of administratief werk, zoals het bijhouden van het ondertrouwboek. Gerhardus Havinga te Appingedam was kloksteller, voorzanger in de kerkdiensten en hij gaf zangles op de Latijnse school.

Op zondagmiddag, als de burgerij een kuiertje maakte voor of na de kerkdienst, en op markt- en feestdagen moest worden gespeeld, meestal tussen 12.00 en 13.00 uur als opvulling van de middagpauze en op momenten wanneer veel mensen op de been waren.

De klokkenist ('campanist' wordt deze in de instructie van Groningen genoemd) moest wel altijd beschikbaar zijn en zijn programmering moest een afspiegeling zijn van lokale, regionale of landelijke gebeurtenissen. In de instructie heette dat 'spelen naar gelang de wens van de heren burgemeesters'. Feit is dat in 1594, toen na de verovering van Groningen prins Maurits en graaf Willem Lodewijk de Stad binnenreden, zij verwelkomd werden door 'den klokkenspeelder van Sint Martens toren spelende de vois des zesten Psalms: "Wilt mij niet straffen Heere"".

Naast de wekelijkse marktbespelingen geven de bijzondere bespelingen nog altijd de mogelijkheid om te reageren op gebeurtenissen in Stad en/of Ommeland.

Een nieuw schilderij in de Martinikerk

Op woensdag 12 december 2018 vond tijdens een vesper in de Martinikerk de officiële onthulling plaats van het tweede schilderij dat Egbert Modderman schilderde in de serie 'Werken van barmhartigheid'.

Zoals bekend maakt hij in opdracht van de Stichting Martinikerk Groningen in drie jaar tijd zeven van deze schilderijen die permanent in de kooromgang komen te hangen (zie *Miniatuur* jaargang 22 nr. 2, juni 2018, p. 2).

De serie is gemaakt op basis van de zes woorden die Jezus sprak in Mattheüs 25: 35-36. Een zevende onderwerp 'de doden begraven' is in het jaar 1207 toegevoegd door paus Innocentius III, terwijl de huidige paus Franciscus vorig jaar nog een achtste toegevoegde, namelijk: 'vluchtelingen helpen'. Voor dat achtste onderwerp is straks helaas geen plaats in de kooromgang, omdat er maar zeven muurvlakken beschikbaar zijn.

Het eerste schilderij over 'zieken verzorgen', naar aanleiding van het verhaal in Lucas 5: 17-26 over de genezing van een verlamde, is in april 2018 onthuld.

Het tweede schilderij heeft als thema: 'de doden begraven', naar aanleiding van de opwekking van de jongeling in Naïn (Lucas 7: 11-17): een prachtig schilderij met een intens droevige weduwe.

Komt u zelf maar kijken.

Binnenkort verschijnt in *Miniatuur* een achtergrondinterview met Egbert Modderman.

Grote veranderingen in de Martinikerk

Dit jaar verwachten we grote veranderingen in de Martinikerk. Door een schenking van een weldoener is de Stichting Martinikerk Groningen in staat gesteld om de kerk behoorlijk te verfraaien en aantrekkelijker te maken.

Dat begint met de opening van de hoofdingang onder de toren. Dit is nogal ingrijpend, omdat daar momenteel de toegang tot de Martinitoren wordt bewaakt door een tourniquet. Om de toren te mogen beklimmen moet je een speciale munt kopen bij de VV, waarna je door dit 'poortje' toegang krijgt tot de toren. Dit tourniquet zal moeten worden verwijderd of verplaatst, en achter de grote toegangsdeuren zullen glazen deuren komen. Dat betekent dat je straks van onder de toren rechtstreeks de kerk in kunt kijken in de richting van het koor.

Ten tweede zullen er weer kroonluchters in de kerk komen met led-verlichting. In 1910 zijn kroonluchters verwijderd uit de kerk en vervangen door elektrische verlichting.

Na de restauratie van 1962-1975 zijn de 'sigarettenlampen' aangebracht, die ongeveer 10 jaar geleden zijn vervangen door de huidige verlichting.

Straks zien we dus weer oorspronkelijke armaturen.

Ten derde zal de wand tussen het schip van de kerk en het koor meer transparant worden gemaakt, waardoor het zicht op het koor wordt verbeterd.

Al met al best ingrijpend, maar wij zijn de gulle schenker erg dankbaar dat we ons gebouw zo aantrekkelijker kunnen maken. Dat is ook belangrijk voor inkomsten vanuit toerisme.

Ten behoeve van bezoekers zijn onlangs bij een aantal bezienswaardigheden bordjes met informatie geplaatst, gefinancierd door de VVM. Binnenkort hopen we ook QR-codes aan te brengen, waarop diezelfde informatie in het Duits en Engels kan worden gelezen met een smartphone. Ter voorbereiding daarop is in de hele kerk nieuwe wifi aangelegd.

Er zijn nog meer plannen in petto, maar die moeten nog nader worden uitgewerkt.

Jaarvergaderingen en twee interessante lezingen

Tegenwoordig bestaat er een samenwerkingsverband tussen de Martinikerk, de Nieuwe Kerk en de Lutherse Kerk met de naam: Binnenstadskerken. Dat is nuttig om de ruimtes die de verschillende gebouwen bieden te benutten voor allerlei activiteiten, zoals verhuur en concerten.

Dat het zinvol is om samen te werken en gegevens uit te wisselen blijkt wel uit de lezingen die op de agenda staan voor de komende jaarvergadering van respectievelijk de Vereniging Vrienden Martinikerk en de Vereniging Vrienden van de Nieuwe Kerk: ze hebben nagenoeg hetzelfde onderwerp!

Om dit in de toekomst te voorkomen hebben wij besloten om naast een aankondiging van onze eigen jaarvergadering van de Vereniging Vrienden Martinikerk ook de gegevens van de Vrienden van de Nieuwe Kerk en de Vrienden van de Lutherse Kerk in ons blad te publiceren. Toch kan ik u verzekeren dat de lezingen van dit jaar over hetzelfde onderwerp heel verschillend zullen zijn en elkaar zeker aanvullen.

Als u tijd en gelegenheid hebt is het aan te raden om beide lezingen bij te wonen. De toegang zowel in de Martinikerk als in de Nieuwe Kerk is gratis.

Jaarvergadering van de Vereniging Vrienden Martinikerk

De jaarlijkse algemene vergadering van de WM is op **zaterdag 23 maart 2019** in de Kapel van de Martinikerk, aanvang 10.00 uur. De ingang is aan de achterzijde van de kerk, tegenover het Provinciehuis. De leden krijgen de stukken thuisgestuurd als bijlage bij dit nummer van Miniatuur, of per e-mail als u uw mailadres aan ons hebt doorgegeven. Als u dat nog niet deed, of het adres is gewijzigd, verzoeken wij u dit alsnog te doen via vriendenmartinikerk@gmail.com.

Vanaf ca. 11.00 uur zal de jaarlijkse lezing in het schip van de Martinikerk worden verzorgd door Jacolien Wubs MA over teksten in het **kerkinterieur** na de Reformatie. Het ophangen van tekstborden en het schilderen van teksten op muren en pilaren was een manier van inrichten en verfraaien van het kerkinterieur die kenmerkend is voor de tijd na de overname van katholieke kerken door de gereformeerden. Er is speciale aandacht voor de nog zichtbare en de (bijna) verdwenen teksten in de Martinikerk.

De lezing is gratis toegankelijk voor iedereen (dus niet alleen voor leden van de WM). Maakt u vooral ook anderen attent op deze lezing of neem gasten mee. Dat kan helpen om nieuwe leden voor de WM te werven.

Jaarvergadering van de Vereniging Vrienden van de Nieuwe Kerk

De jaarvergadering van de Vereniging Vrienden van de Nieuwe Kerk vindt plaats op **zaterdag 6 april 2019** van 10.00 uur tot 12.30 uur in de Nieuwe Kerk. Na het huishoudelijke deel zal de heer drs. Pieter J.E. Bootsma de lezing verzorgen. Zijn lezing begint omstreeks 11.00 uur.

Deze lezing zal eveneens gaan over het **kerkinterieur**, maar dan toegespitst op het interieur van de Nieuwe Kerk en van oude Groningse dorpskerken als belangrijke bron van geschiedschrijving en als spiegel van de inrichting van de maatschappij. De Nieuwe Kerk is gebouwd in de 17^e eeuw (ca. 1660), dus na de Reformatie. Het was bijna een tempel van het stadsbestuur. In die tijd was de invloed van de overheid op kerken heel groot. Denk ook maar aan de Herenbanken in de Martinikerk.

De website van deze Vrienden is www.vriendennieuwekerkgroningen.nl.

Voor zover ons bekend hebben de Vrienden van de Lutherse Kerk geen jaarvergadering met aansluitend een spreker. Wie meer wil weten van deze Vrienden verwijzen we naar de website www.svlk.nl.